

MOSvelden

Natuur op school

Van grijs naar groen

Hoe ver staan ze nu? In MOSTerd nr. 3 (mei 2004) hielden we een pleidooi voor méér natuur en groen in de school. Als voorbeelden van hoe het kan stelden we enkele scholen voor die hun terrein vergroenden: kleuterschool De Toverstaf uit Gent, basisschool De Vierklaver uit Temse en het Koninklijk Atheneum uit Vilvoorde. In de vorige MOSTerd zaten die scholen nog volop in de uitvoeringsfase van hun project 'natuur op school', waarvoor ze eind 2003 subsidies kregen van het Aardgasnatuurfonds. Enkele maanden later staan de drie projecten een hele stap verder.

DE KLEUTERS KIJKEN, RUIKEN, PROEVEN EN VOELEN.

1

De cirkels liggen klaar

2

Cirkel 1 om te kijken en te ruiken

3

Cirkel 2 om te kijken en te proeven

De kinderen en juffen legden een **zintuigentuin** aan op een grasveldje naast de kleuterklasjes. Met de voorbereidingswerken begonnen ze al in het voorjaar. Enkele maanden later is de zintuigentuin klaar.

De tuin bestaat uit verschillende cirkels. In elke cirkel plantte de tuinaanlegger telkens andere planten. Rond de cirkels lopen paadjes van verschillende materialen: steentjes, zand, houtsnippers en schelpjes. In de tuin kan je ruiken, proeven, observeren, luisteren en voelen.

De kleuters vinden het heerlijk om met hun handjes door de kruiden te gaan en eraan te ruiken. Op het schelpenpaadje lopen ze het liefst omdat het

lekker onder hun voeten kraakt. In een volgende fase ontwerpen de kleuterjuffen educatieve koffers waarmee de kleuters in de tuin aan de slag kunnen. Dankzij dit groenproject en eerdere initiatieven is deze kleuterschool **een oase van groen temidden het drukke Gentse havengebied.** (foto's 1 tot 4)

DE KINDEREN SPELEN EN GENIETEN

“Onze speelplaats was één kale vlakte en we hadden met heel wat pestgedrag af te rekenen. Daarom wilden we de speelplaats opdelen én vergroenen”, vertelde directeur Marc Pauwels in de vorige MOSTerd. In het voorjaar 2004 bouwden leerlingen, leerkrachten, ouders en vrijwilligers een **openluchtklas**, legden ze een **knikkerbaan** aan, installeerden ze **verhoogde plantenbakken** (niet afgesloten aan de onderkant), plantten ze een **bomenlaan** en plaatsten ze een **vogelwand**.

Inmiddels zijn de aanplantingen achter de rug en genieten kinderen, leerkrachten en ouders van een groene speelplaats. En met het pestgedrag lijkt het ook de goede kant op te gaan. (foto's 5 tot 7)

4

Cirkel 3 om te kijken en te voelen

5

De knikkerbaan is omgeven door haagbeuk; op de tegels van de baan kunnen de kinderen bey-bladen.

6

Haagbeuk, een typische inheemse haagplant, schermt de openluchtklas af. De klas wordt tijdens lessen en speeltijd gebruikt.

7

De plantenbakken werden verhoogd op maat van de leerlingen. Omdat de kinderen zelf voor de aanplantingen zorgden genieten ze nu intens van de verschillende groeistadia.

🌱 JONGEREN PLANNEN, RUSTEN EN WERKEN

Ook het Koninklijk Atheneum van Vilvoorde wilde van haar grijze speelplaats af. Daarom stopte ze een deel van de speelplaats in het groen. De voorbereidingswerken werden in de eerste helft van het jaar uitgevoerd (zie MOSterd nr. 3).

Enkele maanden later zijn de aanplantingen in de rustige zone achter de rug en werden er rustbanken geplaatst. Die rustige zone heeft onmiddellijk succes: **leerlingen trekken er zich met plezier in terug**, een beetje verwijderd van de drukke

8

De rustige groene zone werd in het voorjaar voorbereid.

9

Het resultaat enkele maanden later.

speelplaats. Leerlingen en leerkrachten werkten ook aan de voorbereiding van een **determineertuin**.

Via de determineertuin maken de leerlingen tijdens de lessen biologische kennis met de verschillende plantenfamilies. Ze onderhouden de tuin tijdens de lessen waarop leerkrachten afwezig zijn. Tijdens de schoolvakanties staat het onderhoudspersoneel ervoor in. In een volgende fase leggen leerlingen en leerkrachten met de hulp van een deskundige **een vijver** aan, ook nuttig voor de lessen biologie. (foto's 8 en 9)

Het geheim van het welslagen van deze projecten is **teamgeest** en de **motivatie** van directie, leerkrachten, leerlingen, ouders en deskundigen die een handje willen toesteken. Info over de drie projecten:

- Kleuterschool De Toverstaf Gent, Lut Expeels, tel. 09 251 09 15
- Basisschool De Vierklaver Temse, Marc Pauwels, tel. 03 771 08 84, www.vierklaver.be
- Koninklijk Atheneum Vilvoorde, André Moons, tel. 02 251 06 76

Méér over de praktische aanpak van vergroening, projectontwerp, praktijkvoorbeelden, subsidiekanalen ... vind je op de groeiende webstek: www.milieueducatie.be/vergroening/

Boompjesweekend 2005

Wil je tijdens het Boompjesweekend van zondag 20 maart 2005 meteen je school vergroenen? Elke provincie plant dan jonge boompjes aan in een provinciaal Kom op tegen Kanker-bos. Die worden vooraf tijdens een veertiendaagse verkoopactie symbolisch verkocht in een boompakketje van 5 euro. Een pakket bevat een sticker als aankoopbewijs van de boom, een boomlabel en een info-brochure. 4,5 van de 5 euro gaat naar Kom op tegen Kanker voor de psychosociale hulp aan kankerpatiënten en hun omgeving. De resterende 0,5 euro wordt geïnvesteerd in de aankoop van plantgoed voor de aanleg van het Kom op tegen Kanker-bos. Elk verkocht boompakketje betekent één boom meer in het nieuwe bos.

Elke school, vereniging of gemeente kan zelf een kleinschalig project indienen om de eigen omgeving groener te maken. Voor elk

verkocht boompakket krijg je van Bos & Groen een subsidie van 1 euro om je eigen groenproject te realiseren. Je moet er wel eerst met je gemeente afspraken over maken.

Het Boompjesweekend is een gezamenlijke actie van Kom op tegen Kanker, de afdeling Bos & Groen van de Vlaamse Gemeenschap en de Vereniging voor Bos in Vlaanderen.

Wil je met je school of klas boompjes verkopen ten voordele van Kom op tegen Kanker? Neem contact op met **Hilde Neven** van *Kom op tegen Kanker*, tel. 02 227 69 62, hilde.neven@tegenkanker.be. Wil je een groenproject indienen of meer over het Boompjesweekend weten?

Griet Buyse weet er meer over.

Tel. 02 553 72 18, griet.buyse@lin.vlaanderen.be

Je kan ook al een kijkje nemen op www.bosengroen.be

Belangrijke websites Natuur op school

www.natuur.startinbelgie.com

Zoekrobot over het thema natuur. Je vindt er zowat alles wat in België met natuur te maken heeft.

www.natuurgids.net

Algemene site over natuur en milieu. Met enkele muisklikken surf je naar talloze sites over milieu en natuur.

ww.bosspel.be

Interessante website van de Afdeling Bos en Groen van de Vlaamse Gemeenschap over bos(vriendelijk)spelen. Je vindt er onder andere uitgewerkte spelen, wetgeving en de gegevens van boswachters

www.natuurwetenschappen.be/expo/ccbb/n-game-m.htm

Leuke en leerrijke spelletjessite over natuur van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. Ook voor kleuters.

www.teleacnot.nl/sites/schooltv/nudn/spelendoen.php

Kindvriendelijke – Nederlandse – site met leuke, eenvoudige educatieve natuurspelletjes.

www.wwf.be

Onder 'educatie' vind je hier een overzicht van de lopende WWF-projecten.

www.jnm.be

Voor de natuurfreaks onder de leerlingen vanaf 8 jaar en zij die zelf de handen uit de mouwen willen steken.

www.velt.be

Site van de Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze met adressen van plaatselijke bio-schakels en zadenlijst. Ideaal als je met een schootuin begint.

www.stichtingoase.nl

Deze site toont hoe je je school op een natuurlijke manier vergroent. Je vindt er meer informatie over de aanleg van heemtuinen.

www.users.pandora.be/yggdra

Website van de vzw Yggdrasil over 'permacultuur' in de tuin. Een knap voorbeeld van hoe je als school een milieu- en natuurvriendelijke groentetuin aanlegt. Je kan de tuin ook bezoeken.

Mosterdtip 15

Leg in je school een educatief reservaat aan

In een educatief reservaat kan je de veranderingen in de natuur van dichtbij volgen. Het is een openluchtlaboratorium waarin de leerlingen observeren, proefjes doen en de band met de planten- en dierenwereld versterken.

Ben jij een zakkenvuller?

DOE DE ZELFTEST EN ZET JE VUILNISBAK OP DIEET!

Afval! ...We gaan er met z'n allen steeds bewuster mee om. Sorteren en recyclen is stilaan een tweede natuur. Toch geeft dat sorteergedrag ons het valse gevoel goed bezig te zijn.

De gemiddelde Vlaming produceerde in 2003 535 kg afval per jaar. In 1991 was dit nog 406 kg. **Dat betekent dat we nu bijna 130 kg. afval méér weggooien.** Afval voorkomen is dus de boodschap.

De Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest (OVAM) helpt jou hierbij. De OVAM stelde **een zelftest op waarmee je je eigen afvalgedrag in kaart brengt.**

Hoe ga je te werk? Om de test te doen, surf je naar de website van **OVAM** <http://www.ovam.be>. Klik op 'zelftest' en volg de instructies. Aan de hand van een aantal **meerkeuzevragen** breng je je afvalpreventiegedrag in kaart en bereken je **of je al dan niet een kei in afvalpreventie bent.**

De vragen van de zelftest zijn **ingedeeld per 'kamer'**. Zo breng je achtereenvolgens een bezoek aan de keuken, woonkamer, kinderkamer, badkamer, studeerkamer en tuin. Vragen die op jou niet van toepassing zijn, beantwoord je niet.

Heb je alle kamers doorlopen en alle vragen beantwoord? Klik dan op 'mijn resultaat'. **Het programmaatje berekent vervolgens in een handomdraai jouw profiel.**

Ben je een 'prof' in afvalpreventie? Proficiat. Blijf dan ook in de toekomst proberen om, waar het kan, afval te vermijden. Kan je resultaat beter? Overloop dan de juiste antwoorden, of **sla er de afvalpreventietips op na.** Misschien vind je daarin inspiratie.

Afvalpreventiedossier 'Herbruikbare bekere'

Wegwerpdrinkbekere op evenementen zorgen ieder jaar voor tonnen afval: een visueel erg storende vorm van afval, die je via het gebruik van herbruikbare bekere kan voorkomen. Via het **subsidiebesluit 'afvalvoorkoming en -beheer'** breken die herbruikbare bekere momenteel door. Daarom vernieuwde STIP haar dossier 'Herbruikbare bekere'.

Het dossier besteedt aandacht aan de milieuvordelen, het beleid van de overheid, de informatiebronnen, de uitleenpunten en het model uitleenreglement.

Je kan het dossier downloaden via de pagina 'herbruikbare bekere' of de publicatiedatabank van www.stip.ovam.be

AFSLUITBARE DRINKBEKERE

Daar is Verso

Voor Interne Milieuzorg zet de Provincie West-Vlaanderen elk jaar heel wat campagnes op poten. Onlangs besteedde ze ruim aandacht aan de preventie van papierafval. In eerste instantie vroeg de provincie haar werknemers om **niet onnodig alle teksten en mails af te drukken of te kopiëren.** Of als het niet anders kan zo veel mogelijk **recto-verso te kopiëren** of te printen

en op die manier het papierverbruik te halveren.

De **hondjes Recto en Verso** gaven de campagne gestalte. Een **teaser-affiche** - een opsporingsbericht met de boodschap 'Waar is Verso?' maakte bij de lancering van de campagne het personeel nieuwsgierig. Die affiche hing op een centrale, goed zichtbare plaats. Nadien werd de campagne per mail uit de doeken gedaan.

Zogenaamde **wobblers** dienden als communicatiemiddel: tweezijdig bedrukte aandachtstrekking met de twee hondjes telkens op een kant, die als geheugensteuntje bij elke print- of kopieerbeurt aan de printers of kopiemachines werden bevestigd.

Een enquête en een ludieke wedstrijd hielden de campagne levendig. Het personeelsblad, mails en website pakten geregeld uit met tips en resultaten. Nadien werd de campagne uitgebreid naar de West-Vlaamse gemeenten.

Recto: die krijgt aandacht genoeg

✿ En nu zijn àlle Vlaamse scholen aan de beurt.

Want het vrolijke campagnebeeld in cartoonstijl is ideaal voor scholen.

✿ Hoe gebruik je het campagnemateriaal in je school?

- Lanceer de campagne in je school en maak iedereen nieuwsgierig met de teaser-affiches op de ommezijde van deze tekst. **Hang ze op strategische plaatsen** in de school. De schoolbevolking zal dan druk over de bedoeling van de affiche speculeren.
  - Als je – bijvoorbeeld na een week – de aandacht van leerlingen en leerkrachten te pakken hebt, kan je de wobblers op de plaats van de misdaad inzetten: op kopiemachines en printers. **In het midden van deze MOSTerd vind je de wobblers** en een eenvoudige handleiding over het gebruik ervan.
  - **Communiceer via de beschikbare kanalen** over de bedoeling van deze campagne (schoolblad, mails, schoolwebsite ...).

Voor vragen over deze campagne ken je terecht bij *Björn De Grande*, tel. 050 40 34 91, bjorn.degrande@west-vlaanderen.be of *Marie De Winter*, tel. 050 40 34 90 of marie.de_winter@west-vlaanderen.be

Uiteindelijk moet de boodschap ook rechtstreeks of onrechtstreeks de vele huiskamers bereiken. Alvast nog enkele **interessante tips voor het thuisfront**

- Kleef een **anti-reclamesticker** op je brievenbus. Zo hou je de ongeadresseerde reclame of eventueel de regionale pers die je toch niet of nauwelijks leest buiten. Dergelijke zelfklevers kan je gratis in zowat elke gemeente, bij je afvalintercommunale of bij de OVAM krijgen.

- Met burens, vrienden of familieleden kan je een gezamenlijk abonnement op een krant of tijdschrift nemen. Dat bespaart je meteen ook heel wat euro's.
- Gebruik de achterkant van een blad als kladpapier: voor notities, als boodschappenlijstje of als tekenpapier voor de kinderen.
- Ook bij het printen kan je kladpapier gebruiken, zeker als het gaat om nog onafgeleverde teksten of zaken voor persoonlijk gebruik.
- Niet printen is natuurlijk nog beter. Print dus enkel als het echt nodig is. Korte stukken tekst kan je gemakkelijk van het scherm lezen en digitaal klasseren.
- De huidige kopieermachines kunnen probleemloos tweezijdig kopiëren. Je kan die dan standaard recto-verso instellen. En misschien kan je pc-teksten ook tweezijdig via de kopieermachine afdrukken? Vraag het eens aan de handige pc-Harry uit je buurt.
- Ook sommige printers kunnen recto-verso afdrukken. Overweeg bij de aankoop van een nieuwe printer een dergelijk exemplaar. Hierdoor bespaart je heel wat papier: op termijn een bijkomend economisch voordeel.

waar is Verso?

waar is Verso?

MOS maakt je school

gezond

In een MOS-school bindt de pester in, wijkt de vandaal uit, verdwijnt het zwerfvuil. Mag dat?

www.milieuzorgopschool.be
gewestelijke coördinatie: mos@lin.vlaanderen.be 02 553 80 73
de provinciale MOS-nummers:
015-31 95 11 011-26 54 59 09-267 84 59 0473-73 67 30 016-26 72 57 050-40 33 80

MOS maakt je school

prijsbewust

**Met MOS bespaar je op afval,
water en energie. Mag dat?**

www.milieuzorgopschool.be mos@lin.vlaanderen.be 02 553 80 73

de provinciale MOS-nummers:

015-31 95 11 011-26 54 59 09-267 84 59 0473-73 67 30 016-26 72 57 050-40 33 80

Belangrijke websites Afvalpreventie

www.milieukoopwijzer.be

Ben je op zoek naar afsluitbare drinkbekers? Wie kan milieuvriendelijke schoonmaakmiddelen leveren? Hoe zit het nu eigenlijk met recyclagepapier? Op al deze vragen vind je de antwoorden op deze website. Met de adressen van de leveranciers uit jouw buurt. De favoriet van alle (MOS-)scholen.

www.stip.ovam.be

Dé website waarop je alles vindt om op school aan afvalpreventie te werken. Interessante links naar milieuzorg op kantoor, scholen, herbruikbare bekers (met tal van nuttige adressen) en de projectendatabank waarin je via een trefwoord bekijkt hoe anderen aan afvalpreventie werken.

www.ovam.be

Website van de Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor de Vlaamse Gemeenschap waar ook kinderen en jongeren hun weg vinden. Met onder andere tips om afval te vermijden in de klas en op schoolreizen. Je vindt er ook educatieve spelen als De Kabaalstraat en De Afvalman.

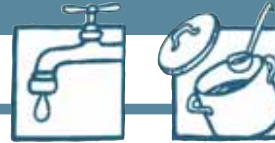

Mostertip 16

Vermijd aluminium als wegwerpverpakking

De ontginning van het zeldzame aluminium veroorzaakt ontbossing en erosie. De productie ervan vraagt enorme hoeveelheden energie en water en zorgt voor een hoge vervuiling en erg veel restafval. Té kostbaar voor wegwerpproducten.

Hoe consequent zijn scholen?

In Frankrijk besliste het parlement eind juli 2004 om frisdrankautomaten tegen begin september 2005 uit de scholen te bannen. De American Academy of Pediatrics publiceerde in januari 2004 haar beleidsstandpunt dat gesuikerde dranken niet op school thuis horen. In Canada beslisten de frisdrankproducenten zelf, onder druk van ouders en voedingspecialisten, om vanaf september 2004 alle gesuikerde frisdranken uit de automaten te halen.

In eigen land kondigt Rudi Demotte, Minister van Volksgezondheid, in januari 2004 een actieplan aan voor gezondere voedingsgewoonten. De verwijdering van frisdrankautomaten uit de scholen blijkt een concreet agendapunt van dat plan. De CD&V werkte voordien al een tienpuntenplan uit met hetzelfde item als belangrijk actiepunt. Begin september kondigt dhr.

Lavigne, de nieuwe baas van het Gemeenschaps-onderwijs, aan dat hij het aanbod van de drankautomaten tot water en fruitsap wil beperken.

Proefproject

Vorig schooljaar organiseerde het Lokaal Gezondheidsoverleg (LOGO) regio Leuven samen met LOGO Brugge een **proefproject in secundaire scholen over een gezond en afvalarm drankenaanbod op school**. Hiermee wilden de LOGO's het feit aanvechten dat secundaire scholen frisdranken gedogen die vanuit gezondheidsstandpunt niet te verdedigen zijn. Recent wetenschappelijk onderzoek legt onomwonden het verband tussen **frisdrankgebruik** en een verhoogde kans op **overgewicht**, een **te lage melkconsumptie** en het ontstaan van **tanderosie** en cariës. Bovendien veroorzaken de automaten een aanzienlijke hoeveelheid **verpakkingsafval**, zwerfvuil en overbodige **energiekosten** voor de koeling van de drankjes en de continue verlichting van de propaganda

voor ongezonde dranken op de automaat. Vanuit de pedagogische context van de school verwachten de LOGO's dat ze naast haar theoretische aandacht voor gezonde voeding en milieuzorg **zelf gezonde basisproducten** (water en melk) **aanbiedt** en **maatregelen neemt om onnodig afval te voorkomen**. De beschikbaarheid van drinkwaterfonteinen en het dagelijks gebruik van drinkbussen zijn eenvoudige en vanzelfsprekende middelen om beide doelstellingen te bereiken.

Resultaten

Via het proefproject introduceerden de LOGO's de drinkwaterfonteintjes en drinkbussen in drie scholen uit de regio Leuven en in een Brugse school. Een communicatiebureau vertaalde de beoogde doelstellingen in een **campagneboodschap voor de leerlingen**. Via een begin- en eindmeting in de vier proefscholen gingen de LOGO's na in welke mate deze interventies de hoeveelheid PMD-afval verminderden en de consumptie van water bevorderden.

In twee van de vier scholen daalde de hoeveelheid PMD-afval na de ingebruikname van de drinkwaterfonteintjes en drinkbussen. **Het gemiddelde dagelijks verbruik van kraantjeswater steeg met 62 %**. In het algemeen nam het drankverbruik globaal licht toe, maar de consumptie van niet-bruisend flessenwater, coladranken en fruitsappen daalde. De **melkconsumptie bleef sta-**

DUURZAAM WATERVERBRUIK

biel, te laag dus. Dat betekent dat jongeren aan slechts een derde van de aanbevolen dagelijkse hoeveelheid komen.

Bij de eerste meting ziet de dranken top drie er als volgt uit: niet-bruisend flessenwater, kraantjeswater, cola. Bij de tweede meting verandert de situatie: kraantjeswater, niet-bruisend flessenwater, limonade. **De winst voor kraantjeswater betekent ook vanuit milieustandpunt een stap in de goede richting.**

Het globale verbruik van alle soorten waters nam met 9 % toe; de consumptie van de verschillende soorten frisdrank daalde met een kleine 10 %, de fruitsappen met ruim 8 %.

Bij de eindmeting stelden we vast dat de leerlingen 15 % van de geconsumeerde dranken uit de nieuwe drinkbus dronken. Het waterverbruik via de drinkfonteintjes verdubbelde in de vier pilot-scholen met een gemiddelde van 11 naar 22 %.

Maatregelen

Uit het proefproject leiden de LOGO's af dat het aanbod van alternatieve drankvoorzieningen in de school een stap in de goede richting is. Op basis van deze ervaringen komen ze tot de volgende aanbevelingen:

- De **link gezondheid/afvalvoorkoming** is een interessante invalshoek: een meerwaarde om scholen te stimuleren hun drankenaanbod bij te sturen.
- Overheden moeten overwegen om **frisdranken te belasten**. Deze heffingen kunnen dienen om scholen van drinkfonteintjes en drinkbussen te voorzien of faciliteiten voor lichaamsbeweging op school te bevorderen.
- Het is wenselijk om het gebruik van **drinkbussen** op school aan de installatie van drinkwaterfontein te koppelen.
- Scholen moeten ernstig overwegen om de verkoop en de consumptie van gesuikerde dranken en het gebruik van eenmalige verpakkingen te **verbieden**.
- Via een eenvoudige **subsidiëring** moet de overheid de aanschaf, installatie en het onderhoud van drinkfonteintjes aanmoedigen.
- Scholen moeten tijdens de **onderhandelingen met de drankverdelers** voor hun rechten opkomen: automaten met retourflesjes die enkel gezonde dranken leveren, behoren tot de mogelijkheden.
- **Leerlingen moeten** - volgens de processen eigen aan de schoolcultuur - bij deze veranderingsprocessen **worden betrokken**. De eindverantwoordelijkheid voor een gezonde en milieubewuste school ligt wél bij de directie, ouders en leerkrachten.
- **Overheden** moeten even **doortastend** zijn in het voorzien van drinkwaterfonteintjes als de frisdrank-

producenten op publieke plaatsen automaten plaatsen.

- We moeten naar strategieën zoeken om de consumptie van de Europees **gesubsidieerde halfvolle schoolmelk** opnieuw aan te zwengelen. De gesuikerde en gearomatiseerde melkvarianten moeten we uit de school weren.
- Ondanks het feit dat PMD-afval het milieu schaadt, is het voor de meeste scholen 'goedkoop' afval. Overheden moeten producenten en consumenten van **eenmalige milieubelastende verpakkingen** via financiële maatregelen **ontmoedigen**.
- Sensibiliserende en educatieve interventies blijven op hun plaats, maar we pleiten ervoor om de bescheiden middelen aan **doeltreffende maatregelen** te besteden.

Ander aanbod

Aanbevelingen over een gezond drankenaanbod op school, informatie over de kwaliteit van leidingwater en een evaluatie van de gezondheidsaspecten van verschillende soorten dranken (water, fruitsap, frisdrank, sportdranken, energiedrankjes ...) vind je op www.alleenwater.be.

De campagne 'Water. Alleen maar water' wordt gesteund door de provincie Vlaams-Brabant, de OVAM en de Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening. Een Vlaamse werkgroep 'frisse dranken' met partners uit de gezondheid- en milieuzorgsector sturen het project.

Info: *LOGO regio Leuven, Annick Hirschböck, tel. 016 89 06 05, info@logoleuven.be*

Water in korrels

Voor heel wat mensen is het beeld van de verspillende Westerse mens een onwezenlijke droom. Voor hen is water een kostbaar goed, want zonder water is er geen voedsel, groeien er geen bomen, is er alleen maar dor land.

Om deze mensen te helpen ontstond in 1995 de **vzw TC-Dialogue**. Haar stichter, Prof. W. Van Cotthem, vond met zijn onderzoeksteam van de Universiteit Gent **een methode om plantengroei met een minimale toevoeging van water mogelijk te maken**. Die methode bestaat erin de grond te mengen met TerraCottem: een korrelig mengsel dat wateropslopende bestanddelen, meststoffen en groeistimuli bevat. Die samenstelling vergroot niet alleen de capaciteit van de bodem om water vast te houden, maar planten krijgen hierdoor in de moeilijke

beginperiode van hun groei een extra stimulans. De TerraCottem-korrels blijven tot 10 jaar lang in de bodem actief.

Hoe werkt TC-Dialogue?

Als een Derde Wereldland, -dorp of -organisatie een aanvraag tot hulp indient, onderzoeken de TC-Dialogue-medewerkers de haalbaarheid van het project. Een plaatselijke partner volgt het project op de voet. Een projectleider van TC-Dialogue toont de lokale bevolking hoe ze TerraCottem moet gebruiken en hoe ze de aangelegde tuinen moet onderhouden. Hij of zij helpt hen na verloop van tijd bij eventuele aanpassingen en uitbreiding. TC-Dialogue stimuleert ook:

- de aanleg van schooltuintjes;
- herbebossingsprojecten;
- de aanleg van gemeenschappelijke groentetuinen voor vrouwen.

'Scholen voor Scholen'

Via 'Scholen voor scholen' verbreedt een Vlaamse school met een school uit de Derde Wereld. Beide scholen leren elkaar kennen via brieven, foto's, e-mail of de begeleider van TC-Dialogue.

De Vlaamse school organiseert acties om fondsen te verzamelen waarmee ze in de zusterschool een project kan uitwerken.

Meestal gaat het om groentetuintjes of de aanplanting van (fruit)bomen of sierplanten. De zusterschool houdt de Vlaamse school geregeld op de hoogte van de evolutie van het project.

Hoe werkt 'Scholen voor Scholen' concreet?

★ DE VOORBEREIDING

De begeleider van TC-Dialogue bezorgt je school informatie of presenteert er enkele projecten. Via tentoonstellingsmateriaal, affiches, een bijdrage in het schoolkrantje of op de schoolradio kan je leerlingen, leerkrachten en ouders over een dergelijk project informeren.

Je kan je partnerschap met een zusterschool verwerken in een schoolproject over Water. Hiervoor schakel je bijvoorbeeld de lessenreeks van Protos in of maak je een trip met de Milieuboot. Over Water is er genoeg aanbod op de markt.

★ DE ACTIES

Bij de keuze van de activiteiten die het project ondersteunen leg je bij voorkeur een duidelijke

link naar het thema en het land van het project. **Als je zuinig met water omspringt, of water in plaats van frisdrank drinkt, kan het uitgespaarde bedrag naar het project gaan.** Of je verkoopt op school gedurende een bepaalde periode producten uit het zusterland.

★ HET PROJECT LOOPT DOOR

Door het persoonlijk contact tussen de twee zusterscholen blijft zo'n actie meestal niet bij één schooljaar. Misschien groeit er een hechte relatie, waardoor je school ook de latere aanpassingen en de eventuele uitbreiding van het project kan financieren. En misschien **trekken er ooit enkele leerlingen van je school naar hun zusterschool** om met hun eigen ogen vast te stellen hoe hun inspanningen het leven van hun verre vrienden heeft verbeterd.

Waarom?

- In de eerste plaats wil TC Dialogue de jongeren van de zusterschool de kans geven hun eigen voedsel te kweken. Bij voldoende opbrengst kunnen ze een deel verkopen om zo het noodzakelijke **schoolmateriaal** aan te schaffen.
- De leerlingen van nu zijn de landbouwers, handelaars en beleidsmensen van morgen. Ze leren nieuwe technieken te gebruiken. Het project maakt hen meer bewust van de **waarde van duurzame landontwikkeling** en de bestrijding van bodemerosie. Het stimuleert hen om de vegetatie goed te beheren en de vruchtbare grond te onderhouden.
- Onze leerlingen ontdekken de waarde van duurzame ontwikkeling en leren **spaarzaam met water** om te springen.
- Dank zij het persoonlijke contact tussen de twee zusterscholen kunnen **beide culturen** heel wat van elkaar opsteken.
- TC Dialogue combineert meestal elk schoolproject met een project voor de vrouwen in het dorp. Dat vergroot de **impact** van het project **op de gemeenschap**.

⇒ Als je met je school rond **'Water'** wil werken en tegelijkertijd met jongeren in de **Derde Wereld** verwoestijning wil tegengaan om zo voor hen een beter leven op te bouwen, kan je voor een project van TC-Dialogue kiezen. www.tcdialogue.be
Verantwoordelijke 'Scholen voor scholen': Lieve Hoet, lieve.hoet@tcdialogue.be

Belangrijke websites Water

www.waterloketvlaanderen.be

De website van de Vlaamse overheid en de Vlaamse MilieuMaatschappij met alles wat je over duurzaam watergebruik wil weten. Op elke vraag die je over water stelt, vind je hier het antwoord.

www.greenbelgium.be

Interessante site over rationeel watergebruik van GREEN vzw. Met je klas of school kan je GreenClub worden. Met per thema vrij complete links en de mogelijkheid om themalessen te downloaden.

www.vmm.be

Diepgaande website over water- en luchtproblematiek. Met compleet overzicht van beschikbare lespakketten, spelen en video's.

www.drinkfontejntje.be

Brusselse site die drinkwaterfontejntjes promoot en je argumenten geeft om leidingwater in de school als drank te promoten.

www.wwf.be

Site van het Wereldnatuurfonds met verwijzingen naar de verschillende projecten van deze internationale organisatie ('Water voor morgen', 'Bronwachters in actie', 'Duik eens in een poel'...).

www.milieuboot.be

Website van De Milieuboot die educatieve watertochten organiseert.

www.vmw.be

De website van de Vlaamse Maatschappij voor Drinkwatervoorziening. Met een leuk educatie waar je on line de gratis 'Wim en Wis'-brochure kan bestellen.

www.aquafin.be

De Vlaamse website over waterzuivering. Via de link 'educatie' kan je lespakketten downloaden, een bezoek reserveren of informatie opvragen.

www.watchweb.nl

Een Nederlandse site over water voor jongeren. Je kan het opzet vergelijken met het 'Bronwachtersproject' van het WWF of de campagne 'Van bron tot monding' van GREEN vzw. Met een leuke kikkerkwis.

wwf.tactics.be/WaterOracle/

Hier bereken je je leidingwaterverbruik. Je vergelijkt je resultaat met dat van de gemiddelde Belg en leert hoe je spaarzamer met water kan omspringen. Deze site van het WWF helpt je daarbij. Bedoeld voor huishoudens, maar ook interessant voor scholen.

Mosterd tip 17

Vang regenwater op en gebruik het

Voor toiletspoelingen, was, schoonmaak, sproeien en de verzorging van planten is het gebruik van drinkbaar water een overbodige luxe.

Ongezonde klassen vreten energie

Voor ons afstudeerwerk als burgerlijk ingenieur-architect aan de KU Leuven bestudeerden wij het afgelopen academiejaar de toestand van het binnenklimaat in enkele Vlaamse scholen en klaslokalen.

In achttien klaslokalen onderzochten we het thermisch en visueel comfort, de luchtkwaliteit en het energieverbruik. De eerste drie bepalen de persoonlijke appreciatie van comfort en welbehagen in het klaslokaal, het laatste betreft het hele schoolgebouw. Wij zetten de voornaamste resultaten op een rijtje.

Thermisch comfort kan je omschrijven als een gevoel van thermische behaaglijkheid: je hebt het niet te warm of te koud. Alhoewel vele leerlingen in onze enquête antwoordden dat ze het te koud hadden, konden we dat ter plaatse niet vaststellen.

Té warm

De meeste klaslokalen waren altijd voldoende verwarmd. In de meeste klaslokalen is het zelfs té warm. Een aanvaardbare temperatuur voor een klaslokaal ligt tussen 19 en 23°C; de gemiddelde temperatuur die we in de meeste lokalen registreerden was 22°C.

Vele scholen schakelen 's nachts, tijdens de weekends of vakantieperioden de verwarming niet uit. Dat vonden we merkwaardig.

Het heeft geen zin om in die perioden de verwarming op volle kracht te laten draaien: om en bij de 12°C is dan meer dan genoeg. Je moet dan wel de verwarming op tijd aanzetten, zodat de leerlingen 's morgens in een lokaal binnenstappen waar het minstens 19°C is.

Klas met een luchtje

Naast de thermische comfortsituatie onderzochten we ook de luchtkwaliteit van onze klaslokalen. Die is ronduit dramatisch. In 70% van de klaslokalen maten we een kwaliteit ver boven de normwaarde. **Slechte luchtkwaliteit kan gezondheidsklachten als hoofdpijn, concentratieproblemen en slaperigheid veroorzaken.** In slecht verluchte lokalen hebben kinderen met allergieën en astma een veel grotere kans om een 'aanval' te ontwikkelen. Onze boodschap naar de onderwijswereld is dan ook duidelijk: ventileer je klas voldoende. Als je school renovatiewerken aan het gebouw plant, investeer dan in een goed werkend ventilatiesysteem. Raadpleeg hiervoor een ingenieursbureau dat een doorgedreven studie van het gebouw maakt en een oplossing op maat kan voorstellen. Als een ventilatiesysteem niet kan, geven we de leerkrachten de raad om les te geven met open ramen. De ramen tijdens de speeltijd openen is onvoldoende. Juist wanneer de leerlingen in de klas zijn moet de luchtkwaliteit voldoende zijn, niet wanneer ze buiten zijn.

Detectoren

Een goedkoop alternatief voor een ventilatiesysteem is de plaatsing van CO₂-detectoren. Die toestellen stellen het CO₂-gehalte in het lokaal digitaal voor. Dat mag niet meer dan 1500 ppm (particles per million) bedragen. Elke mens ademt CO₂ uit. **Als mensen de voornaamste bron van luchtvervuiling zijn,** is de CO₂-concentratie een goede indicatie van de luchtkwaliteit. Met een detector in de klas kunnen leerkrachten en leerlingen zelf de luchtkwaliteit in het oog houden. Zo kunnen ze vaststellen wanneer en hoe het fout loopt.

Licht is oké

De verlichtingskwaliteit is over het algemeen goed. Als het licht brandt, krijgen de leerlingen voldoende licht op hun blad. Gordijnen zijn wel onontbeerlijk als het klaslokaal slecht is georiënteerd. Ze voorkomen dat leerlingen worden verblind of

de informatie op het bord onleesbaar wordt.

Energieslorpers

Naast de slechte luchtkwaliteit in onze klassen zijn onze schoolgebouwen echte energieopslorpers. Met vrij eenvoudige ingrepen als de plaatsing van een regelsysteem en wat goede wil kan het energieverbruik drastisch naar beneden. Als er niemand in het lokaal aanwezig is, moeten ook ramen en deuren gesloten blijven.

Ingrepen

Uit onze studie onthouden we vooral dat de huidige ventilatiestrategie in de meeste - om niet te zeggen alle - scholen ruimschoots ontoereikend is. **Een mentaliteitsverandering en bouwkundige ingrepen dringen zich op.** Daarnaast moeten milieuzorgprojecten zoals Milieuzorg Op School (MOS) verder worden ontwikkeld en gesteund. Als we naar een milieuvriendelijke maatschappij willen evolueren, moeten we in eerste instantie onze kinderen correct opvoeden.

Sofie Muyldermans, ir.architect,

sofie.muyldermans@tiscali.be

Wim Sarens, ir.architect,

wim.sarens@pandora.be

Nieuwe lesbrieven energie

De Lesbrieven Energie laten de leerlingen actief met energie kennismaken en zetten hen aan tot een spaarzaam energiegebruik thuis en op school. De brieven bestaan uit een **handleiding voor de leerkracht** en **werkbladen** per graad **voor de leerlingen**.

De pakketten zijn geënt op de leefwereld van de jongeren. Ze leren wat energie is, welke energiebronnen er bestaan en wat de voor- en nadelen van elke bron zijn. Aan de hand van eenvoudige experimenten komen ook de verschillende alternatieve energiebronnen aan bod. Het lespakket is meer dan louter kennisoverdracht: de leerlingen moeten zelf **waarnemen, experimenteren** en **nadenken** over reële situaties en dat via verschillende werkvormen: klassengesprek, zelfstandig werken in groep, rollenspel, creatieve expressie. De lesbrieven laten voldoende ruimte om ze aan de klassituatie aan te passen. Daarvoor dienen de aangeboden tips en uitbreidingsmogelijkheden.

Je kan de nieuwe lesbrieven aanvragen bij: *Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie, tel. 02 553 46 00, fax 02 553 46 01, energie@vlaanderen.be*
www.energiesparen.be

Test je energiekennis

Met het Energiespel moet je energielekken zo snel mogelijk opsporen en wegwerken en een aantal energievragen oplossen.

Sinds begin oktober 2004 - Maand van de Energiebesparing - kunnen de leerlingen van het 3de tot het 6de leerjaar van de basisschool hun kennis over energie testen met het nieuwe interactieve spel van de afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie (ANRE) van de Vlaamse Gemeenschap. Uiteraard kunnen ook leerlingen uit het secundair onderwijs, leerkrachten of ouders hun kans wagen.

Wil je weten of je energiezuinig of een echte energievreter bent? Surf naar *www.energiesparen.be/school* en speel het Energiespel.

In oktober 2002 bracht ANRE zowel voor het lager als voor het secundair onderwijs een eerste lesbrieven over energie uit. Intussen begeleidde Green Belgium twintig Vlaamse scholen in het kader van het project Green Energy om een energiebesparingsplan op maat van de school uit te werken. De ervaringen uit Green Energy en de suggesties van de leerkrachten die de eerste lesbrieven gebruikten, zorgden voor nieuwe inspiratie. Het resultaat vind je terug in de nieuwste editie van de lesbrieven.

Belangrijke websites Energie

www.natuurlijkenergie.nl

Leuke en volledige website over energie. Met de mogelijkheid lespakketten te bestellen.

www.ode.be

Website over duurzame energie in Vlaanderen: Rationeel Energiegebruik en duurzame energiebronnen.

www.ecoline.org/comilfo

Toffe, interactieve website voor 10 tot 14-jarigen over duurzaam leven. Met onder andere een quiz, kruiswoordraadsel en fotowedstrijd.

www.cenergie.be

Website van Cenergie, het adviesbureau voor energie-efficiëntie met een Groene School energiequiz voor de leerlingen van de eerste, leerlingen van de tweede en derde graad secundair en een speciale vragenreeks voor de leerkrachten.

www.thebet.be

Hier vind je concrete tips en achtergrondinformatie over Rationeel EnergieGebruik. Een aanrader als ondersteuning bij het opstellen van het MOS-actieplan voor het thema Energie.

www.onderstroom.be

Deze website werkt vanuit een zorgverbredings-perspectief. Hij wil ICT in de klas stimuleren en jongeren tot Rationeel EnergieGebruik aanzetten. Reggie heet het meisje dat de site begeleidt. Er is ook een site voor leerkrachten om het project in goede banen te leiden.

www.energiesparen.be

Essentiële website van de Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie van de Vlaamse Gemeenschap over het Vlaamse energiebeleid, het energieprestatiebesluit, het decreet Rationeel Energiegebruik, premies, subsidies voor scholen en tips voor energiebesparing.

Masterdip 18

Spring zuinig om met verlichting

Als je een lokaal verlaat en het licht dooft, brengt dat al na 16 seconden op. Méér in- en uitschakelen verkort de levensduur van de lamp niet.

Stap, step, fiets of bus naar school

Eén vierde van het verkeer tijdens de ochtendspits is woon-schoolverkeer. Omdat het verkeer steeds onveiliger wordt, brengen meer en meer ouders hun kinderen met de auto naar school. Daardoor wordt het verkeer nog drukker en de chaos aan de schoolpoort groter. Een cirkel waar je niet uit kan? Toch wel: stappen, steppen, fietsen, bussen en carpoolen zijn een gezond en milieuvriendelijk **alternatief voor draaiende motoren en dubbel geparkeerde auto's aan de schoolpoort**. Met de schoolspaaractie 'Veilig en milieuvriendelijk naar school' wil Langzaam Verkeer vzw kinderen én hun ouders stimuleren om veilig en milieuvriendelijk naar school te gaan.

In totaal zetten vorig schooljaar ongeveer 60 000 leerlingen, 4 250 leerkrachten, 3 000 klassen en ongeveer 41 350 ouders zich in om minstens een week lang de auto zoveel mogelijk uit de schoolomgeving te bannen. **De Schoolspaaractie wilde milieuvriendelijke als verkeersveilige verplaatsingen bevorderen op weg van en naar school** én de kinderen zichtbaarder maken. Die doelstellingen werden behaald doordat:

- iets meer dan één op tien basisscholen in mei 2004 de Schoolspaaractie organiseerde;
- kinderen tijdens deze periode verkeersveilig materiaal droegen of gingen dragen;
- meer kinderen dan oorspronkelijk het geval was, zich milieuvriendelijk gingen verplaatsen: dat leidde tot minder autoverkeer en minder autodruk te aan de school;
- scholen ook inhoudelijk aan veilig verkeer gingen werken: milieuvriendelijker verkeer, werken aan een veilige infrastructuur in de schoolomgeving.

Voor meer informatie over de Schoolspaaractie: *Langzaam Verkeer*, tel. 016 31 77 00, vc@langzaamverkeer.be

Vanaf dit schooljaar kan je ook terecht op de gloednieuwe campagnewebsite www.milieuvriendelijknaarschool.be

Verkeerswaaier

Kinderen moeten zelfstandig en veilig naar school, jeugdbeweging of naar vriendjes kunnen trekken. Daarvoor moet nog heel wat gebeuren.

In 2002 stond het Levenslijn Kinderfonds in het teken van 'Veiliger verkeer voor jongeren en kinderen'. Omdat we voor verkeersveiligheid nog een lange weg moeten afleggen, wordt de lijn van 2002 gewoon verdergetrokken. Ouders, grootouders, buurtbewoners, leerkrachten en jeugdbegeleiders kunnen aan de nieuwe campagne meewerken. Om kinderen en jongeren veilig de weg over te helpen, ontwikkelde Levenslijn 'De Verkeerswaaier'.

Deze brochure bundelt **vijftien ideeën om het verkeer veiliger te maken**. Bij elk idee vind je een contactadres voor bijkomende informatie. De meeste initiatieven liggen binnen ieders bereik. Je kan de Waaier gebruiken als inspiratie om zelf een actie uit te werken. De inhoud van de brochure vind je ook op de website: www.verkeerswaaier.be De Verkeerswaaier is een initiatief van het Levenslijn-Kinderfonds, beheerd door de Koning Boudewijnstichting met de steun van de Vlaamse Overheid.

Meer informatie krijg je bij de *Vlaamse Infolijn*, 0800 302 01.

Verkeersouders gezocht

Verkeersouders zetten zich in voor een verkeersveilige schoolomgeving en praktijkgerichte verkeersactiviteiten op school. Zij zorgen ervoor dat verkeersveiligheid hoog op de agenda van de school staat. Daarvoor ondernemen ze acties.

Meestal zijn verkeersouders lid van het oudercomité. Samen met leerkrachten en andere ouders hebben ze dikwijls zitting in de verkeerscommissie van de gemeente.

Verkeersouders vervullen een belangrijke taak. Voor **ondersteuning** kunnen ze voortaan op de steun rekenen van de Vlaamse Stichting Verkeerskunde (VSV). Voor geregistreeerde verkeersouders ontwik-

kelde de VSV een **startpakket** (startboek, educatieve gids en informatie over nieuwe verkeerseducatieve materialen). Daarnaast wil de VSV jaarlijks een **bijeenkomst** organiseren waarbij Verkeersouders centraal staan. Deze bijeenkomsten zijn meteen de gelegenheid om **ervaringen uit te wisselen en contacten te leggen**. De stuurgroep onderwijs van de VSV ontwikkelt en verkoopt brochures en handleidingen over verkeers- en mobiliteitseducatie. Die bevatten de geknippede informatie om Verkeersouders bij de voorbereiding van activiteiten te helpen. Vier maal per jaar ontvang je als Verkeersouder 'Ringeling', de verkeersnieuwsbrief van de VSV voor het basis-onderwijs. Heeft jouw school al een Verkeersouder of zijn er ouders in geïnteresseerd? Overtuig hen om zich te registreren. Op de website www.verkeerskunde.be vind je een registratiefiche. Meer informatie krijg je van *Dirk Gabriëls van de Vlaamse Stichting Verkeerskunde*, tel. 015 44 65 56.

Te voet, Op Pedalen of Ingestapt

Omdat het vak 'verkeer' uit het lessenrooster van de basisschool is geschrapt, verdwijnt na 37 jaargangen ook de 'Verkeerskrant' voor leerlingen. Vanaf dit schooljaar is er het **kijk-, denk- en doe-verkeerspakket** 'Te Voet, op Pedalen of Ingestapt' voor leraren van de basisschool. Hierin zitten tal van extra's zoals kopieerbare lesfiches met toets en spel, een hierbij aansluitende kleurenposter, een verkeersborden-CD-rom, een verkeersbordenposter en fietsoefeningen. Het pakket kost 15 euro, 12 als je er minstens zes afneemt. Het pakket wijst op de essentiële ingrediënten van verkeerseducatie: waarnemen, nadenken en vooral oefenen. *VerkeersPedagogisch Instituut vzw*, info@verkeervpi.be of info@verkeersland.be

De foto verandert nooit

"Ik kon het al van ver zien [...] Op dat moment stort heel je wereld in, want je weet het, je wéét het. Hij is al zoveel te laat, hij is op weg naar huis, er staat een auto in het midden van de straat. Alles, alles wijst in die richting. Ik ben daar aangekomen, heb mijn auto ook midden op het kruispunt achtergelaten. Er was niets te zien, maar toen keek ik een twintig meter verder op het fietspad dieper in de straat en zag zijn bromfiets liggen..."

Johan, vader van Jeffrey (1983 – 2000)

Elk jaar sterven er in België meer dan tweehonderd kinderen en jongvolwassenen in het verkeer. Pril leven dat onverwacht en onrechtvaardig wordt weggerukt. Kinderen worden van de weg gemaaid op weg naar school, komen om tijdens een zorgeloos fietstochtje met vrienden, zijn het zoveelste slachtoffer van 'de dode hoek' of een dronken chauffeur... In de krant is dat goed voor niet meer dan een klein artikeltje of een onderschrift bij een foto van de plaats van het ongeval. Einde verhaal.

Het verdriet van de nabestaanden komt nergens aan bod. Alsof het niet bestaat.

Zonder afscheid bevat aangrijpende getuigenissen van familieleden die door een verkeersongeval een kind, broer of zus hebben verloren. Zij vertellen het verhaal achter de foto op de schoorsteenmantel die nooit meer verandert, van de stoel die leeg blijft aan de eettafel of de kinderkamer waarin het bed nooit meer wordt beslapen.

Zonder afscheid is het verhaal over kinderen die 'tot straks' zeggen maar nooit meer thuiskomen. Een verhaal vol pijn, woede, machteloosheid en onbeschrijflijk verdriet.

Zonder afscheid is ook een verhaal over voorzichtige hoop, vastklampen en niet willen loslaten. En doorgaan, ondanks alles. 'Zonder afscheid', *Wim Geysen*, 250 blz., €16,95, ISBN 9002214219

Belangrijke websites Verkeer

www.bivv.be

Zeer overzichtelijke en duidelijke site van het Belgisch Instituut voor Verkeersveiligheid met een overzicht van het educatief materiaal.

www.emis.vito.be/mobiliteit/

Website over milieuvriendelijke voertuigen. www.ryd.be/vlaanderen/welkom.php Jongeren zetten jongeren aan tot een verantwoord rijgedrag. Website van de Responsible Young Drivers.

www.wegcode.be

Het verkeersreglement overzichtelijk en up to date.

www.limburg.be/veiligheidswijzer

Onder 'veilig verkeer' vind je hier een aantal leuke testjes. De kinderen kruipen in de huid van een fietser, voetganger of bestuurder van auto of brommer en testen hun verkeerskennis.

www.bttb.be

Website van de Bond van Trein-, Tram- en Busgebruikers met alle wetenswaardigheden over openbaar vervoer.

www.verkeerskunde.be

Website van de Vlaamse Stichting Verkeerskunde. Met een overzicht van de verschillende leermiddelen en gerealiseerde voorbeeldprojecten.

www.verkeersland.be

Kindvriendelijke website over verkeersopvoeding met een kinderforum.

www.verkeervpi.be

Leuke site met quiz voor alle leeftijden. Bevat tevens een link met verkeersmopjes.

www.fietsersbond.be

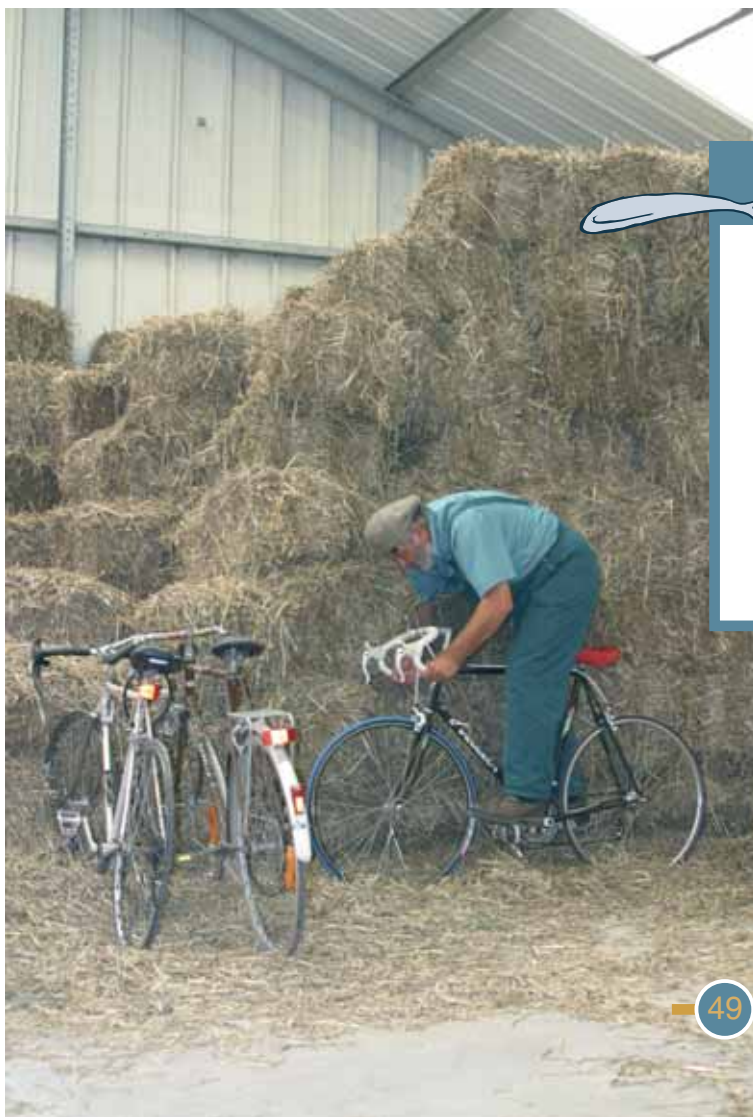
Aanlokkelijke website voor de doortrapte fietser.

www.ikebenrob.be

Website voor een veiliger verkeer en een betere leefomgeving met tips om milieuvriendelijk te rijden en er in school aan te werken.

www.langzaamverkeer.be

Informatieve site die je helpt om het (fiets)verkeersbeleid in je school vorm te geven.

Mosterdtip 19

Zorg voor een degelijke fietsenstalling

Veilige, ruime, overdekte en goed bereikbare fietsstallingen stimuleren het fietsverkeer van en naar de school.

Milieukoopwijzer breidt aanbod uit

www.milieukoopwijzer.be, de milieusparende aankoopgids voor scholen, administraties en lokale besturen, voegt zes nieuwe producten aan haar aanbod toe.

Sinds september 2004 biedt de internetgids informatie over zes nieuwe productgroepen:

- automaten voor warme dranken
- handdroogsystemen
- papier voor drukwerk
- printerinkpatronen en -toners
- schoonmaakfirma's
- traiteurs voor recepties

Volgens het vertrouwde recept geeft de Milieukoopwijzer **criteria, een ranglijst van de producten en een overzicht van leveranciers.**

Bij automaten voor warme dranken kijkt de Milieukoopwijzer uit naar afvalarme en energiebesparende toestellen. In het hoofdstuk over handdroogers screent de website hete-luchtdrogers, katoenen handdoekrollen en systemen met papieren handdoekjes. Milieusparend papier voor drukwerk is voor de Milieukoopwijzer bij voorkeur gerecycleerd en ongebleekt of TCF-gebleekt. De opgenomen inktpatronen en toners zijn herbruikbaar en worden daarvoor gereconditio-

neerd. *Schoonmaakfirma's* passen milieusparende werkmethodes toe en gebruiken milieuvriendelijke producten. *Traiteurs voor recepties* bieden afvalarme, biologische en vegetarische recepties aan en werken volgens energie- en waterbesparende methodes.

Voor alle producten beantwoordt de Milieukoopwijzer praktische vragen en weerlegt hij vooroordelen. Wie meer wil weten, wordt doorverwezen naar nuttige websites en literatuur. De Bond Beter Leefmilieu wil met deze praktische site de nood aan informatie over groene producten inlossen: **welke producten zijn milieusparend en waar kan je ze (in eigen buurt) vinden?**

De Milieukoopwijzer sluit naadloos bij het MOS-programma aan. De site behandelt al langer vijf andere productgroepen: drank- en dranktoestellen, papierwaren, bureaumateriaal, maaltijden en tussendoortjes én schoonmaakmiddelen. Tegen midden 2005 voegt de BBL er nog twee geheel

nieuwe productgroepen aan toe: water (waterbesparende toiletten en kranen, infiltratietegels) en verlichting (lampen, armaturen en regelsystemen). De BBL verzorgt ook de permanente actualisering van alle producten, zowel van merken, leveranciers, achtergrondinformatie en criteria.

Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw,
tel. 02 282 17 20, fax. 02 230 53 89,
info@milieukoopwijzer.be
www.milieukoopwijzer.be

Duurzaam houtgebruik voor TSO en BSO

Met de steun van de Vlaamse overheid stelden WWF en Vibe de handleiding 'Duurzaam houtgebruik' samen voor leerkrachten van het TSO en het BSO. Dit pakket bevat technische informatie over werken met hout met FSC-keurmerk en milieuvriendelijke houtbeschermingsproducten. Daarnaast biedt het pedagogische ondersteuning aan de leerkracht: concrete voorstellen om deze onderwerpen in een lesvorm te gieten met de nodige aandacht voor de eindtermen.

De handleiding is digitaal beschikbaar. In de verschillende provincies zijn er vormingsmomenten voor leerkrachten die hiermee aan de slag willen. Info: WWF, Sabien Leemans, tel. 02 340 09 90, sabien.leemans@wwf.be

Mosterdtip 20

Een geschenk hoeft niet altijd een voorwerp te zijn.

Wat heb je aan het zoveelste hebbeding dat je nooit uit de kast haalt en later in de vuilnisbak eindigt. Schenk leuke momenten met een filmticket, een theater- of fitnessabonnement, een etentje, een picknick of een boottochtje. Gebruik je verbeelding.